SŁOWO WSTĘPNE

Poniższy tom zawiera referaty i komunikaty, wygłoszone na konferencji pt. „500 lat osadnictwa żydowskiego na Podlasiu", która odbyła się w Białymstoku w dniach 14-17 września 1987 r. Konferencja została zorganizowana z inicjatywy dr Antola Leszczyńskiego przez Instytut Historii Filii Uniwersytetu Warszawskiego, przy współudziale Żydowskiego Instytutu Historycznego, Białostockiego Towarzystwa Naukowego i Oddziału w Tykocinie Muzeum w Białymstoku, a także z pomocą Oddziału Wojewódzkiego „PAX" i władz miejscowych. Koncepcja konferencji została przygotowana przez zespół pracowników Instytutu Historii FUW i Żydowskiego Instytutu Historycznego. Ustalono, że jej celem będzie przedstawienie — według obecnego stanu badań — i przedyskutowanie zasadniczych problemów dotyczących Żydów tego regionu od końca XV wieku do zagłady w 1943 roku. Bezpośrednim uzasadnieniem tej inicjatywy była wysoka ocena rozmiarów osadnictwa żydowskiego na tym terenie, a przede wszystkim roli, jaką Żydzi podlascy odegrali w dziedzinie kultury i gospodarki, a także w życiu społecznym i politycznym na przestrzeni tych 5 wieków. Kierowano się przy tym zasadą, sformułowaną lapidarnie przez prof. dr Jakuba Goldberga, że nie ma historii Polski bez historii Żydów, ani historii Żydów bez historii Polski. To wzajemne splecenie dziejów polskiej i żydowskiej ludności tych ziem, a w konsekwencji badań nad nimi, miało prowadzić do postępu badawczego, jak też wzajemnego, głębszego zrozumienia obu społeczności.

Konferencja zgromadziła 80-90 osób, głównie specjalistów w zakresie dziejów Żydów i historii regionu. Wśród zebranych było 15 osób przybyłych z zagranicy (Izrael, Australia, Francja). Obok wygłoszonych 4 referatów i 29 komunikatów naukowych, w dyskusjach padło 61 głosów, nie licząc odpowiedzi referentów; ponadto 3 krótkie referaty zostały wygłoszone podczas objazdu terenowego.

Struktura konferencji przewidywała obrady w 4 sekcjach chronologicznych — do 1795 r., lata 1795—1918, 1918—1939 i 1939—1943, przy czym obrady każdej sekcji otwierał referat o szerszym charakterze, uzupełniony szeregiem komunikatów o bardziej szczegółowym zakresie, po czym następowała dyskusja. Początek i zakończenie obrad miało charakter sesji plenarnych. Obrady odbywały się w Białymstoku (siedziba Od-

działu „PAX") i w Muzeum w Tykocinie, a objazd terenowy objął Knyszyn, Tykocin, Zabłudów, Hajnówkę, Białowieżę, Orlę.

Poniższy tom zawiera wygłoszone podczas konferencji i przekazane przez autorów referaty i komunikaty — do kompletu zabrakło jedynie dwu tekstów. Niektóre z tekstów posiadają nieco zmienioną, głównie bardziej rozwiniętą formę, odbiegającą jednak niewiele od brzmienia prezentowanego podczas obrad. Przyjęto przy tym zasadę publikowania tekstów w języku oryginału, jednakże by zwiększyć ich dostępność w kraju i za granicą, opracowania polskie zaopatrzono w streszczenia angielskie, a obcojęzyczne w polskie. Niestety organizatorzy nie mogli zapewnić pełnej rejestracji dyskusji, co spowodowało jej pominięcie w niniejszej publikacji, za wyjątkiem wystąpienia prof. dr Maurycego Horna, który przedstawił swój głos na piśmie. W tej sytuacji zrezygnowaliśmy również z omawiania dyskusji, co byłoby zabiegiem niedokładnym, być może nawet bardzo subiektywnym. Może warto tylko dodać, że w trakcie dyskusji w sekcji staropolskiej większa ilość dyskutantów omawiała kwestię formalnej i realnej roli przywilejów „de non tolerandis Judaeis", w sekcji XIX-wiecznej w dyskusji zajęto się m.in. sprawą demografii Żydów, a także osmozy kulturowej pomiędzy społeczeństwem polskim i żydowskim. Okres 20-lecia międzywojennego skupił głosy dyskusyjne m.in. wokół roli Żydów w ruchu robotniczym oraz kwestii szkolnictwa żydowskiego. Wreszcie po referatach na temat II wojny światowej najgorętsza dyskusja dotyczyła pomocy społeczeństwa polskiego dla Żydów, zagrożonych w swym bycie i istnieniu. Oczywiście wskazane wyżej punkty nie wyczerpują zagadnień poruszanych w dyskusjach i są wskazówką dotyczącą niektórych, szerzej omawianych kwestii.

Konferencja nie miała na celu szczegółowego podsumowania ani zamknięcia jakiegoś etapu badań nad przeszłością ludności żydowskiej na Podlasiu. Jej zadanie polegało raczej na inspiracji i ewentualnym rozpoczęciu przyszłych badań, a to tak przez rozpatrzenie aktualnego stanu naszej wiedzy i istniejących luk poznawczych, jak też wysunięcie dezyderatów na przyszłość. Do najważniejszych dezyderatów wysuniętych na konferencji możnaby zaliczyć uznanie potrzeby:

1) podjęcia dalszych badań nad przeszłością Żydów mieszkających niegdyś na Podlasiu i to w powiązaniu ze społecznością miejscową innych wyznań;

2) otoczenie większą opieką, ochroną i — jeśli to możliwe — odbudową pamiątek po ludności żydowskiej zamieszkującej te tereny i śladów jej kultury, a w szczególności synagog, cmentarzy, pomników itd.;

3) nawiązanie szerszej współpracy pomiędzy historykami polskimi i żydowskimi w zakresie udostępniania źródeł, wymiany wydawnictw, wspólnych konferencji i dyskusji, ewentualnie bieżącej współpracy badawczej.

Czy konferencja pt. „500 lat osadnictwa żydowskiego na Podlasiu" pozwoliła na przybliżenie się do tych celów naukowych, kulturalnych, a także do lepszego wzajemnego zrozumienia pomiędzy społecznościami polską i żydowską — nie należy do organizatorów wypowiadać się na ten temat. Poniższy tom ma być wyrazem dążeń do osiągnięcia tych celów i, być może, jakimś krokiem na tej drodze.

Andrzej Wyczański
(Warszawa)